

ПІДЛІТКОВИЙ ВІК ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СЕНЗИТИВНИЙ ПЕРІОД ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

У статті висвітлено проблему підготовки вихованців інтернатних закладів до сімейного життя. Викладено матеріали, що розкривають зміст основних понять і термінів, акцентовано на значній кількості вже існуючих результатів дослідження та наявності нових проблемних питань. Доведено важливість підліткового віку вихованців інтернатних закладів як сензитивного періоду для підготовки до сімейного життя. Подано опис психолого-педагогічних особливостей вихованців інтернатних закладів підліткового віку та наголошено на специфіці соціально-педагогічної роботи в умовах зазначених закладів щодо підготовки до сімейного життя.

Ключові слова: підлітки, сензитивний вік, заклади інтернатного типу, готовність, сімейне життя.

Сучасна соціально-економічна ситуація нашої країни характеризується складністю та неоднозначністю, що лишає відбиток на розвитку суспільства. Особливих змін зазнають українські сім'ї, їх норми та цінності. Саме сімейні проблеми й конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найпоширенішим є явище біологічного й соціального сирітства.

Результати проведених досліджень дають змогу стверджувати, що найбільш значущі проблеми вихованців інтернатних закладів виникають у самотійному житті: матеріальні труднощі щодо харчування, одягу, комунальних платежів, виплати боргів, збереження здоров'я; забезпечення матеріального добробуту: працевлаштування, малооплачувана робота; вміння заощаджувати; житлова проблема: отримання, купівля, благоустрій квартири (кімнати в гуртожитку). Запобігання цим проблемам зумовило вибір теми дослідження – підготовка вихованців інтернатних закладів до сімейного життя. Актуальність соціальної потреби в постійному підвищенні рівня готовності вихованців інтернатних закладів до сімейного життя підсилюється їх віковими, психолого-педагогічними якостями та соціальним досвідом. Дослідження підготовки молоді до сімейного життя були проведені О. Зрїтневою, В. Кравцем, Л. Панковою, Х. Рахимзодою, Л. Канішевською та ін. Результати наукової роботи, а саме педагогічні аспекти підготовки дітей-сиріт у державних закладах опіки до майбутнього сімейного життя, знайшли відображення в дисертаційних працях науковців І. Горчакової (1994 р.), Н. Касьянової (2002 р.), Г. Сатаєвої (2004 р.), Г. Плясової (2008 р.). Психологічні аспекти готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї розкрито в дисертаційній роботі української вченої О. Кізь (2003 р.). Низку аспектів соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами

в інтернатних закладах досліджено в працях Л. Канішевської, Н. Огренич, Г. Хархан, О. Холоденко, Ю. Чернецької, В. Шкуркіної та ін.

Мета статті – висвітлити особливості підліткового віку вихованців інтернатних закладів як сензитивного періоду для підготовки до сімейного життя.

Готовність особистості до майбутнього сімейного життя – це сукупність численних елементів, що тісно пов'язані між собою. Порушення або зміни будь-якого з них провокуватимуть й інші зміни. У зв'язку з тим, що сучасна молодь недостатньо підготовлена до сімейного життя, провідним завданням освітніх установ є вдосконалення кожного компонента готовності до сімейного життя.

Написанню статті передували перегляд науково-пізнавального фільму “Біологія розвитку”, анкетування та обговорення вражень. В опитуванні взяли участь 35 респондентів (32 – жіночої статі, 3 – чоловічої), студентів ВНЗ денної та заочної форми навчання віком 17–49 років. Учасникам опитування було запропоновано в колі по черзі виказати думки щодо переглянутого фільму. Після цього необхідно було відповісти на питання: “Я люблю та ціную своє життя, бо...”. Відповіді мали супроводжуватися передаванням один одному моделі 10-ти тижневого ембріону (М-1:1). Третім завданням було анкетування. Для виявлення ступеня зацікавленості учасникам було запропоновано оцінити фільм на предмет цікавості від 1 до 10 балів. У результаті 78% опитаних (27 осіб) оцінили перегляд у 8–10 балів). З анкетних відповідей також стало відомо, що основний обсяг інформації про особливості народження нового життя респонденти отримали під час навчання в школі, зокрема на уроках біології, а також з інтернет-джерел. Особливі враження отримали студенти заочної форми навчання, які вже мають дітей та свідомо оцінюють важливість готовності до сімейного життя.

Загальні результати анкетування підтвердили, що саме в шкільний період закладаються ті знання, які будуть корисними в майбутньому. Саме тому для підготовки вихованців інтернатних закладів до сімейного життя ми обрали підлітковий вік як сенситивний період для формування готовності до майбутнього сімейного життя.

За визначенням педагогічного словника С. Гончаренка, сензитивний вік – це найсприятливіший період для розвитку тих чи інших психічних функцій (сприймання, мовлення, пам'яті), що визначають психічний розвиток дитини й мають вирішальне значення для її навчання та виховання. Вперше цей термін застосував італійський педагог М. Монтессорі [1, с. 292].

Представники соціальної педагогіки використовують класифікацію співвідношення вікового періоду з етапами соціалізації, що враховує сукупність анатомо-фізіологічних, соціально-педагогічних і психологічних ознак. За класифікацією А. Мудрика, Ю. Василькової, Т. Василькової та ін., підлітковий вік припадає на 12–15 років [3, с. 319].

Однією з особливостей сензитивного періоду вважають його унікальність відповідно до формування певних здібностей, утворень і структур. Доречним є погляд психолога Ю. Гіппенрейтер, яка зазначає, що будь-які періоди готовності до оволодіння спеціальними видами діяльності в певний час завершуються. В такому випадку, якщо будь-яка функція не набула свого розвитку в сприятливий період, то розвинути її в подальшому – надто складно, а іноді – неможливо взагалі.

Досліджуючи період підліткового віку вихованців інтернатних закладів, вважаємо доцільним розглянути й особливості психолого-педагогічного розвитку учнів загальноосвітніх закладів. У віковій психології старший шкільний вік, що охоплює період розвитку дитини від 14 до 17 років, прийнято вважати підлітковим віком, що характеризується інтенсивним дозріванням. У цей час провідну роль відіграє розвиток мислення, коли учні виявляють більше самостійності під час занять, саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток моральних сили, формування рис характеру, а також становлення світогляду. Однією з головних особливостей особистісного розвитку старшокласника є помітний розвиток самосвідомості, самооцінки, що ґрунтується на самостійному аналізі та оцінці власної діяльності, які не завжди через складність цього процесу є об'єктивними.

Підлітковий вік учнів загальноосвітніх шкіл є сензитивним у формуванні світогляду, виробленні стратегії життя, визначенні життєвих планів, формуванні вміння творити власну долю, активно, відповідально та ефективно реалізувати громадянські права й обов'язки.

Під час навчання в цей період виникають нові мотиви професійного та життєвого самовизначення. Старшокласники, визначаючи систему цінностей, керуються планом свого індивідуального розвитку та соціальною значущістю життєвих цілей.

Характеризуючи підлітковий вік вихованців інтернатних закладів, варто наголосити, по-перше, на особливостях розвитку уяви. У переважній більшості вихованців інтернатних закладів знання не залежать від досвіду. Підлітки, які перебувають на вихованні в умовах закладів державного утримання, не відчують себе дітьми, які можуть змінювати довкілля (природу й соціум). Для формування креативної сили особистості виникає необхідність поєднання уяви вихованців інтернатних закладів з творчим мисленням. Провідне завданням педагогічного колективу інтернатних закладів має полягати в тому, щоб навчити підлітків займати авторську позицію щодо власного життя, залучити кожного вихованця до ролі виконавця. Набуття вихованцями здатності переходити від об'єктивної до суб'єктивної, авторської позиції відносно власного життя є одним із головних завдань педагогічних працівників інтернатних закладів. Аналіз практичного досвіду свідчить, що підлітковий вік вихованців інтернатних закладів також характеризується труднощами у взаєминах з однолітками та педагогами, наявністю звички жити за вказівкою. Під час взаємин із дорослими помітним є відчуття власної непотрібності, втрата своєї цінності та цінності іншої людини.

Невпевненість у собі, своєму майбутньому, як вважає В. Заморуєва, а також агресія або страх стосовно зовнішнього світу спричиняють у вихованців інтернатних закладів переважаність негативним досвідом, негативними “цінностями” та негативними зразками поведінки. Через це випускники інтернатних закладів набувають почуття утриманства, нерозуміння матеріальної сторони життя, відчують брак вибірковості в спілкуванні, мають уповільнене самовизначення, переживають несприйняття самого себе як особистості, нездатності до свідомого вибору своєї долі [2, с. 18–22].

В основі педагогічної підтримки вихованців інтернатних закладів, як акцентує Л. Канішевська, має бути настановлення педагога на ненасильницьку взаємодію, оскільки виховання з позиції сили послаблює потребу вихованця в самореалізації, негативно впливає на розвиток школяра. Під час розвитку кожен вихованець накопичує невпевненість у собі, сором’язливість, що сприяє розвитку ураженості чи агресії. Ненасильницьке виховання, за визначенням Л. Канішевської, – це джерело додаткових потенціалів у розвитку вихованця. Ненасильницька взаємодія є необхідною у стосунках педагогів інтернатних закладів з вихованцями, оскільки більшість дітей, які потрапляють до інтернатних закладів, зазнали різного роду насилля (фізичного, сексуального, психологічного) [5].

Оскільки сучасні заклади інтернатного типу покликані не лише забезпечити своїм вихованцям нормальні умови для розвитку, навчання та виховання, а й підготувати їх до майбутнього самостійного створення сім’ї, ми дослідили саме процес готовності до сімейного життя. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу з’ясувати, що існує значна кількість підходів до визначення поняття “готовність”. Готовність розглядають у контексті формування, вдосконалення психічних процесів, властивостей особистості, необхідних для успішної підготовки до сімейного життя.

Отже, готовність вихованців інтернатних закладів до сімейного життя визначаємо як інтегровану особистісну характеристику, що виявляється в багатомірних саморегулятивних функціях (самоперетворювальна, функція самоусвідомлення, функція самосприйняття, самореалізації, самооцінки), що забезпечать успішну сімейну соціалізацію.

Висновки. Результати теоретичних досліджень доводять, що характер уявлень про сімейне життя в сучасній молоді має низку негативних особливостей, головною з яких є протиставлення змісту та значення понять “любов”, “шлюб” і “сім’я”. Результати теоретико-практичних досліджень свідчать, що дівчата й хлопці не надають любові того значення, що необхідне під час вибору супутника життя, не усвідомлюють цінності сім’ї та сімейного життя. Отже, процес формування готовності до сімейного життя набуває актуальності саме в період старшого підліткового віку.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 206 с.
2. Заморуєва В. Діти без сім’ї: підготовка до життя / В. Заморуєва. – Київ : Шк. світ, 2011. – 128 с.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
4. Кобзар Б. С. Основы формирования гуманных взаимоотношений учащихся школ-интернатов для детей-сирот и детей, оставшихся без опеки родителей, во внеурочной деятельности / Б. С. Кобзар. – Киев, 1999. – 250 с.
5. Канішевська Л. В. Крокуємо до соціальної зрілості: наук.-метод. посіб. / Л. В. Канішевська. – Київ : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2011. – 175 с.
6. Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ ст.: наук.-метод. зб. : у 2 ч. / ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Нессен, І. Г. Єрмаков та ін. – Київ, 1998. – 116 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016.

Ерёмина Л. Е. Подростковый возраст воспитанников интернатных заведений как сензитивный период для подготовки к семейной жизни

В статье освещена проблема подготовки воспитанников интернатных заведений к семейной жизни. Представлены материалы, которые раскрывают содержание основных понятий и терминов, акцентировано на значительном количестве уже существующих исследований данной проблемы, а также наличии новых проблемных вопросов. Доказана важность подросткового возраста воспитанников интернатных заведений как сензитивного периода для подготовки к семейной жизни. Представлено описание психолого-педагогических особенностей воспитанников интернатных заведений подросткового возраста и акцентировано внимание на специфике социально-педагогической работы в условиях обозначенных заведений по вопросам подготовки к семейной жизни.

Ключевые слова: *подростки, сензитивный период, интернатные заведения, подготовка к семейной жизни.*

Yeryomina L. Boarding Schools Pupils` Adolescence as a Sensitive Period for Family Life Preparation

The article is devoted to the problem of boarding schools pupils` preparation for family life. The materials reveal the content of the basic concepts and terms, focusing on significant amounts of existing studies as well as unsolved problems. The results of the authors` research confirm the importance of boarding schools pupils` adolescence as a sensitive period for family life preparation.

The description of psychological and pedagogical features of boarding schools` pupils is given. The specifics of social and pedagogical work in boarding schools in the process of family life preparation is revealed.

Social development children in residential care occurs during the actual diverse activities: through assimilation of the objective world and the world of human relations. The analysis of psychological and educational literature makes it possible to find out the number of approaches to the definition "readiness".

The representatives of the psychological and pedagogical sciences determine readiness according to organization and improving of mental processes of personality necessary for successful preparation for family life. The author`s definition is given – readiness of boarding schools` pupils for family life is an integrated personal characteristics, which manifests itself in multidimensional regulatory functions (self-awareness, self-image, self-realization, self-esteem) that will provide successful family socialization.

Key words: *adolescents, sensitive period, boarding schools, preparation for family life.*